Küljetoimetaja Aarne Mäe, aarne.mae@ajaleht.ee, tel 322 9101

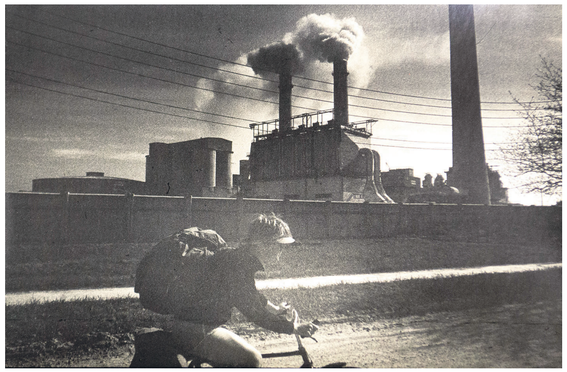

4 X ERAKOGU/5 X REPRO

MEELIS MELBAUM

Nõnda tehti ajalugu

Kui korraldaja Peep Veedla 25 aasta tagust fosforiidikaevandamise vastu suunatud rattaretke meenutab, hakkab tal hääl värisema – sealt saadud emotsiooni ei ole suutnud ka aeg vähendada, just nõnda tehtigi ajalugu.

AARNE MÄE
aarne.mae@ajaleht.ee

Eestis on end vabaks lauldud ning ekskavaatorid jalgratastega seisma pandud. "Minu jaoks jääb see esimene matk eluks ajaks meelde," tunnistab Peep Veedla, "See oli midagi täiesti uut, senikogematut, mul pisarad voolasid kogu aeg, liigutusest."

Igati mõistetav, sest valitses ju üldine ülev meeleolu nii kohalike elanike kui ka retkeliste seas. Toona olid rattad viletsad ja lagunesid kergesti, kuid liigutav oli vaadata, kuidas üksteist hädas aidati, sedagi, kuidas inimesed tulid teede äärde lehvitama, kuidas janustele toodi veeämbreid ning näljastele pakuti kosti.

"Ma ei suutnud uskuda, et nii palju rahvast on koos ühe eesmärgi nimel, et selline ülev meeleolu, selline ühtsus, mõtlesime, kas tõesti meie korraldasime selle," meenutab Peep Veedla tollaseid tundeid, nentides, et seda kõike uuesti kogeda pole enam kunagi võimalik.

Kulminatsioon oli retke lõpetamisel Rakvere vallimäel, kus käest kinni hoides üheskoos lauldi ja kus näitleja Andrus Vaarik luges ette üileliidulisele väetisetööstuse ministeeriumile langetatud "kohtuotsuse". See oli võimas tunne.

Aga juba enne, kui Ants Paju korraldas Roela laagris kohalikult põllult spontaanse kivikorjamise, käärisid paljud käised üles ja asusid käsku ootamata kohe tööle kallale. Niisugune üldine positiivsus valitses igal sammul. Sellest matkast läheb ajalukku ka selline tore detail, et Peep Veedla ühe sõbra tütar eostati just sel esimesel rattaretkel.

Edasi läks paar aastat veel enam-vähem samas vaimus, kuid hiljem see fluidum kadus. Rattaretkele imbus peatselt rullnoklus, tuldi autodega, käidi lihtsalt pulli pärast pidu tegemas, lühidalt öeldes – kord läks käest ära. Sest polnud enam seda ühist vastast, seda ideed, mille pärast võidelda.

Nii jäi paar aastat isegi vahele, kuni tuli mõte teha kümme aastat hiljem siiski juubeliretk Eestimaa südames. Kuid seda juba turvafirma valvsa silma all.

Ent kas korraldajad ise said aru, kui suure asjaga nad olid kunagi hakkama saanud? Peep Veedla: "Siis küll nii ei mõelnud. Eks ma teen siiamaani suuri asju ja nüüd juba oskan mõelda, et sellest võib-olla kunagi räägitakse. See tunnetus, et me ise teemegi ajalugu, see tuli hiljem, ju me tegime ajalugu, ilma et meil endal sellest aimugi oleks olnud."

25 aasta eest elas praegu Viru Folgi korraldajana tuntud Peep Veedla Kadrinas, olles muu hulgas ka ühiskondlik looduskaitseinspektor ning muulgi moel aktiivselt looduses sees.

Samal ajal kuulusid enam-vähem kõik aktiivsed noored komsomoli ridadesse, sealhulgas Peebu hea sõber Aarne Valmis, hilisem edukas muusikaprodutsent.

Rattaretke idee ise sündis ühes Lahemaa saunas ühise arutelu käigus Tiit Hundi ja Valdur Lahtveega. Kui kokkulepitud juturg tollase rajoonijuhi Ülo Niisukese juurde mindi, siis vastanud too kohe, et väga hea mõte, ta tellib bussi nende kohtade läbisõitmiseks, kuid tõele au andes polnud tal ka ratastega liikumise vastu midagi.

Praegu teame, et laulev revolutsioon oli selleks hetkeks juba alanud. Esimesel rattaretkel olid pakiraamide küljes näha ka mõned arglikud sinimustvalged lipukesed, kuid samal ajal Tartus peetud levimuusikapäevadel lehvitati rahvuslippe juba hoogsamalt. Meie ratturitel olid aga seljas kollased särgid fosforiidivastaste loosungitega. Kuigi tagantjärele saadi teada, et selleks ajaks oli juba otsustatud, et kaevandamist ei tulegi. Alles pärast rattaretke moodustati Eesti roheline liikumine.

Peep Veedla kolis esimese rattaretke järel Kadrinast Tallinna ja hakkas ornitoloogiaõpetajaks. Poliitika teda ei huvitanud. Kui loodusmaja suleti, alustas ta hoopis muusikaäriga. Seda praegugi tuntud muusikaärimehe Aarne Valmise soovitusel. Muide, Aarne Valmise plaadifirma kandis nime Hitivabrik, Peep Veedla oma aga TopTen.

Peebu produtsendikäe alt on tulnud sellised staarid nagu näiteks Vanilla Ninja ja Nexus, Pasadena, Night Light Duo jne.

Ent kuidas jõudis folkmuusika juurde CD-de turulesaabumise ajal popmuusika tipus olnud Peep Veedla, kes polnud ise kordagi Viljandi Folgilgi käinud? Vastuse leiab Soomest.

Paralleelselt Eesti rattaretkedega korraldati aastatel 2000-2007 koos Soome turismiarenduskeskusega ka retki põhjanaabrite juures nimetuse all "Kuidas elad, Soome?".

Neist viimasel, mis peeti Lapimaal, esines sealne folkansambel Angelit, mis jättis muusikaga sina peal olevale Peep Veedlale nii sügava mulje, et ta tahtis kohe nad Eestisse esinema kutsuda.

Lapimaal folgipisikust nakatunud Peep Veedla korraldab tänavu juba kuuendat korda Viru folkfestivali Käsmus, mis leiab aset ärajäänud Soome rattaretkede asemel augustikuil.

Kuid tagasi juubelihõngulise rattaretke manu. Peep Veedla tõdeb, et kaevandamise oht Virumaal on nüüd pärast vahepealset vaikust taas päevakorral, mõneti sarnaselt veerandsaja aasta taguse ajaga. "Arutame need teemad geoloogidega läbi, et mis värk siis on, et seda rahule ei jäeta. Kas on õigem võtta need varud kasutusele kohe või tulevikus või mitte kunagi, selleks on meil vastav diskussioon, kuhu võivad tulla ka need, kes otseselt rattaretkel ei osale," räägib Veedla.

Samas ta tunnistab, et mõndagi on muutunud. Kui 25 aasta eest oli suureks protestisihiks Venemaa poolt sissetoodav tööjõud ning ajast ja arust tehnoloogia, siis nüüd pigem muud asjad. "Kuulame ära," ütleb Peep Veedla. Ja lisab, et see "sõjavägi" jalgratastel pole valvsust kaotanud, kui keskkonnale püütakse liiga teha.

"Selline vorm ühiskonna väärnähtustele vastuastumiseks tundus olevat sobiv ning kui alguses oligi tegu natuke juhusega, siis leidsime, et seda tuleks jätkata," sõnab ta.

Esimesest retkest võttis ametlikult osa 1500 inimest, kuid väga paljud sõitsid ka lihtsalt kaasa, mullu osales 1700 retkelist. "Potentsiaali oleks tänavu rohkemaks, sest piirkond on huvitav ja juubelihõng loeb ka midagi, kuid kõik sõltub ilmast," märgib Veedla. Tänavu jäävad ratturid põhiliselt Pandivere aladele. Kui 1988. aastal peeti rattaretk "Kuidas elad, Virumaa?", siis 25 aastat hiljem korraldatakse retk "Kuidas elad, Pandivere?", mis algab reedel, 10. mail Tamsalust ning jõuab pühapäeva õhtuks sinnasamasse, Tamsalu valda Uudekülla tagasi.

Reede õhtuks jõuavad retkelised Emumäele laagrisse, olles vahepeal tee peale jäävates kaunites paikades ja peatudes selleks, et kuulata kohajutte. Rohelises telgis räägitakse keskkonna indikaatoriteks olevatest mesilindudest ning metsa vahel kuulatakse sulelisi. Välilaval esineb Põhja-Tallinn.

Laupäeval sõidetakse Simuna meteoriidikraatri juurest läbi Rohu raketibaasi Eiprisse, kus algusega kell 15 peetakse Rein Siku eestvedamisel fosforiiditeemalist väitlust. Õhtune laager püstitatakse Neerutisse, kus Taimi Parve räägib Pandivere allikatest ja välilaval esinevad Kukerpillid.

Kolme päeva jooksul saab teoks veel palju huvitavat, kokku läbitakse ligi 180 kilomeetrit.

Kultuuri- ja loodusprogramm on mõlemad nii tihedad, et sõtkumist ei pane tähelegi, see on lihtsalt liikumisvorm ühest kohast teise jõudmiseks.

Tamsalu on võetud alguspunktiks ja lõppsihiks just seetõttu, et sinna pääseb kaugem rahvas rongiga kenasti ligi.

Rattaretk ise on muutunud ühiskondlik-poliitilisest aktsioonist rohkem pereürituseks, nüüd on ka hoopis paremad rattad ja vastavate kärudega võimalik isegi sülelapsi kaasas vedada.

LAULEV REVOLUTSIOON

- 1980. aastate keskel algatas Mihhail Gorbatšov NSV Liidus uuenduspoliitika perestroika koos avalikustamisega – glasnost –, mis saavutas Eestis oma haripunkti 1987. aastal ning kasvas 1988. aastal üle iseorganiseerunud laulvaks revolutsiooniks.
- 24. veebruaril 1988 kogunes rahvas miitingule Tammsaare parki.
- 31. märtsil 1988 võttis NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidium vastu seadluse, millega Eesti NSV viidi üle täielikule isemajandamisele.

- 1. ja 2. aprillil 1988 oli Tallinnas loomeliitude pleenum, mida peetakse laulva revolutsiooni alguseks, muu hulgas nõudis intelligents valitsuse tagasiastumist.
- 13. aprillil 1988 avaldas Edgar Savisaar telesaates "Mõtleme veel" mõtte luua perestroika toetuseks legaalne opositsioon, demokraatlik liikumine – rahvarinne. 1. ja 2. oktoobril peeti Tallinna linnahallis rahvarinde asutamiskongressi.

- 14. mai 1988 korraldati fosforiidikaevandamise vastane rattamatk "Kuidas elad, Virumaa?".
- 14. mai 1988 toimusid Tartu X levimuusikapäevad, kus Tähtvere laululaval antud vabaõhukontserdil lehvisid sinimustvalged lipud ja esimest korda kõlasid Alo Mattiiseni viis isamaalist laulu
- 6.-13. juunini kestnud Tallinna vanalinnapäevadelt kogunes rahvas spontaanselt laulma lauluväljakule, just siis tuli kasutusele väljend "laulev revolutsioon" ja **Heinz Valk** ütles "me võidame niikuinii".

- 26.-28. augustini peeti samas Rock Summerit, kus isamaalistel lauludel oli põhirõhk.
- 11. septembril kogunes Tallinna lauluväljakule umbes 300 000 inimest üle kogu Eesti esitama poliitilisi nõudmisi ja kuulama isamaalisi laule üritusel Eestimaa Laul.

- 16. novembril võttis ENSV Ülemnõukogu Vaino Väljase juhtimisel vastu suveräänsusdeklaratsiooni.

- 7. detsembril võttis ENSV Ülemnõukogu vastu konstitutsiooniparanduse, mis tunnistas riigikeeleks eesti keele.

VIRUMAA KLUBI ÜLESKUTSE 12. MAIL 1988

Veerandsada aastat tagasi, 12. mail 1988, ilmus rajoonilehe Punane Täht esiküljel pikem lugu Virumaa klubist.

"On Virumaa viruliste hoida ...

Nende laulusõnadega algab täna jalgrattaretk "Kuidas elad, Virumaa?". Sama lauluga lõpetame pühapäeval Rakvere Vallimäel.

Need sõnad ühendavad Virumaa klubisse 13 Virumaa neidu ja noormeest. Klubi on noor, alles kevadel loodud, välja kasvanud ELKNÜ Rakvere Rajoonikomitee ja Lahemaa Rahvuspargi initsiatiivgrupist. Oleme iseseisvunud ja peame oma baasiks Lahemaa Rahvuspargi. Me ei allu ühelegi ettevõttele ega ühiskondlikule organisatsioonile, kuid oma aktsioonide ettevalmistamisel teeme nendega koostööd.

Meie kodupaik – Eesti – on viidud kriisieelsesse seisundisse. Meie maad tahavad üleliidulised ministeeriumid kasutada oma suva järgi. Paljud meie ettevõtted, majandid on asunud ühepäevaperemeeste seisukohtadele. Kasumite ja plaanide täitmise nimel unustatakse, et elatakse maal, mida on vaja elamiskõlblikuna säilitada meie lastele ja lastelastele.

/---/

Täna on tähtis tajuda ühistunnet – kõik Eestimaal puudutab meid – eestimaalasi. Tuleb teada ja tunda oma kodupaiga, kodurajooni, Eesti muresid. Eelkõige tuleb ärgitada läbi tänase aktsiooni oma rajooni elanikkonda. Aktiivsemad fosforiidivastases võitluses peavad olema siiski just nemad. Paraku 1600 matkale registreerunu hulgas neid liiga palju pole.

Sellel aastal on õnneks inimeste suhtumine kaevandusse muutunud. Kui eelmisel aastal oldi nõus alistunult lahkuma kodupaigast, siis tänaseks on otsustatud vastu seista ja kodu kaitsta. Just seetõttu on ühisettevõtmised, kus osalejaid üle vabariigi, väga tähtsad.

/---/

Kutsume kõiki Virumaal Eestimaad kaitsma!

Tiit Hunt ja Valdur Lahtvee Lahemaa Rahvuspargist, Arvi Põldaas ja Aivo Hannus Kadrina Keskkoolist, Peep Veedla Kadrina EPT-st, Silver Visnapuu ja Raivo Kiis "Viru" kolhoosist, Ülle Visnapuu L. Pärna nim. Kolhoosist, Hille Ainsaar Rakvere KEK-ist, Hipe Kikas Rakvere Metsamajandist, Aarne Valmis ELKNÜ Rakvere Rajoonikomiteest, Ivar Jüssi Haljala Keskkoolist ja Jaanus Rootsi Rakvere Prokuratuurist."

FOSFORIIDISÕDA

Fosforiidisõda oli rahumeelne üldrahvalik vastupanuliikumine Nõukogude Liidu keskvõimude plaanitavatele fosforiidikaevandustele Lääne-Virumaal. Vastasseis oli tulipunktis 1987. ja 1988. aastal, mil korraldati rattaretk ja ka ühiseid marsse.

Näiteks Tartu ülikooli ajalootudengite tollase Pälsoni tänava ühiselamus värviti öötundidel kollastele särkidele kirju "Fosforiiti? Ei, tänan!".

Fosforiidisõjaks nimetatud laiaulatuslik vastasseis oli üks esimesi ja tähtsamaid vastupanuliikumisi N. Liidu võimude vastu. Rahva ilmne võit fosforiidisõjas oli üks Eesti taasiseseisvumise algeid.

Kavandatud kaevandused oleks asunud Toolse, Kabala ja Rakvere lähedal. Nende maardlate mõõtmistööd ja keskkonnamõjude hindamine algasid 1972. aastal.

1986. aastal toimunud pleenumil rõhutasid Eesti Teaduste Akadeemia looduskaitse komisjoni liikmed selle tugevat negatiivset keskkonnamõju Eestile. Pärast seda hakkasid kaevanduste vastu aktiivsemalt protesteerima ka ajakirjanikud (üks esimestest, kes fosforiidisõja konflikti avalikult esile tõi, oli Juhan Aare 1987. aasta Eesti Televisiooni saates "Panda") ja mitmed keskkonnaaktivistid, kelle õhutustöö käigus moodustusid spontaanselt mitmed keskkonna(kaitse)organisatsioonid. (VT)

VEERANDSADA NAGU NIUHTI EHK KUIDAS ME HIIUMAALE VABADUSE VIISIME

AARNE MÄE
aarne.mae@ajaleht.ee

Hiljutisel priiuse põlistamise päeval meenutasime Eesti ajalugu ning tõdesime, et oleme olnud nüüd kauem vabad kui sõjaeelsel perioodil. Samas, kui me mõtleme tolle aja Eestile ja tema paarikümnele aastale, siis tagantjärele tundus see aeg üsna pikk, isegi epohhina. Nüüd, kui mõtleme Eesti taasiseseisvumisele, tundub kõik nagu eilne päev.

Küllap inimesed mõõdavad ja tajuvad aja kulgemist ka erinevalt, enamasti on see seotud vanusega, sest vanema inimese jaoks lendab aeg kiiremini.

Mina näiteks mäletan veel (kuigi ähmaselt) legendaarse Valdo Pandi populaarset sõjasündmusi kajastavat saadet "Täna 25 aastat tagasi", mis oli eetris 1970. aastal. Siis tundus teine ilmasõdagi kauge minevik olevat.

Tänavu meenutame aga justkui äsjast laulva revolutsiooni aastat, seda üliilusat tuhande üheksasaja kaheksakümne kaheksandat, mil iga nädalaga, isegi iga päevaga sammusime Eesti vabaks saamise poole.

Oli vabariigi aastapäev, mil sinimustvalged lipud tundusid nii erutavad, kuid samas juba ka enesestmõistetavad – meie trikoloorid lehvisid täies tuules maikuistel Tartu levimuusikapäevadel Tähtveres, kus kuuldi esmakordselt Alo Mattiiseni isamaalisi laule.

Fosforiidisõda ja kaevandamise vastane roheliste rattaretk; rahvarinde asutamine ja ühisaktsioonid; suvised vanalinna päevad Tallinnas, mis arenesid spontaanseteks öölauluplidudeks lauluväljakul ja jõudsid sügisese Eestimaa Lauluni, millest võttis osa peaaegu iga kolmas eestlane; vahepeale mahtus veel Rock Summer; isemajandav Eesti; iseseisvusdeklaratsioon ...

> **Oli** vabariigi aastapäev, mil sinimustvalged lipud tundusid nii erutavad.

Meie kõigi kohal lehviv isamaaline vaim ja ühtekuuluvustunne, asjalik tegutsemistuhin ja emotsionaalne ootus ikke alt vabanemise ees – see kõik juhtus justkui üleeile.

Meenutades neil külgedel roheliste rattaretke, mis kahtlemata oli märgilise tähendusega, lisan siia oma isikliku meenutuse 1988. aasta 23. ja 24. veebruarist.

Õppisin tol ajal Tallinna tehnikakoolis ning meie kursuse poistel oli plaan minna Hiiumaale väljasõidule – ühel kaaslastest asus seal metsas vana talumaja ning väike lõõgastus kooliaasta vahele kulus marjaks ära.

Et asi igavaks ei läheks, kutsuti kampa ka tüdrukud, kes tulid järele järgmise praamiga, et poisid jõuaks maja juba ees soojaks kütta. Mõistagi haarati kaasa lähkrid, mis peaasjalikult täideti Saku tehase lahtise õlle kraanist ning osutusid majapidamistarvete kauplusest ostetud plekist õlikanistriteks, millel "i" asendati käepäraste vahenditega "u"-ga.

Oli 23. veebruar, tol ajal tähistati sel kuupäeval nõukogude armee ja sõjalaevastiku päeva. Või siis meestepäeva. Oli ka Konstantin Pätsi sünniaastapäev. Kuid veel enam, järgmisel päeval oli teadupärast Eesti vabariigi aastapäev.

Pidu kippus aga lõppema enne, kui see alatagi sai, sest juba praamil hakati rääkima sellest, kuidas Hiiumaal ootab "riigipöörajaid" sadamas grupp piirivalvureid. Nii oligi. Meile astus vastu kohalik KGB ohvitser, konfiskeeris ühe õppuri pussnoa ja teise sinimustvalges värvikombinatsioonis kootud mütsi ning käskis sama praamiga tagasi minna, et "marurahvuslastel pole vaja siia saarele mässama tulla".

Vinnati siis oma õlikanistritest õlekanistrid jälle laevale ning hakatigi mandri poole tagasi liikuma. Teise praamiga vastu tulnud tüdrukud ei saanud kuidagi aru, miks me sealt nii ruttu jalga laseme ... Mobiiltelefone tol ajal ju polnud. Et meeleolu liigselt ei langeks, asuti juba praamis tasahilju kesvamärjukese kallale.

Kohe selgus, et see oli viga, sest Rohukülas ootas "mässajaid" miilitsa furgoonauto, mis kamba Haapsalu kainerisse viis. Seda vaid hetkeks, sest tegelikult lasti poisid sealt kohe tulema, arvates, et Hiiumaale vabaduse sõnum nüüd enam ei jõua ja oht on likvideeritud. Ette rutates olgu öeldud, et mehepojad ei jätnud jonni ja põrutasid õhtuse praamiga ikkagi tüdrukutele järele.

Aga mitte kõik. Siinkirjutajal õnnestus miilitsafurgoonist osavalt mööda hiilida ning sadamakohvikus tõelise rahvuskangelasena Tallinna poole küüti paluda. Poetasingi end ühe poolhaagisega ZiLi kabiini ning jõudsin õhtuks pealinna. Veokijuhile jäi mälestuseks õlut täis õlikanister.

Järgmisel päeval toimus Tammsaare pargis kurikuulus rahvakogunemine, kus peeti sütitavaid kõnesid, hüüti loosungeid. Seda kõike oli Viru hotelli katusel filmimas välismeedia. Meeleolu ei röövinud ka "õhtujuht" Mati Talviku korduvad nõudmised laiali minna. Kui sinise võimendusbussi kõlaritest hakkas röökima Adriano Celentano, siirdus osa rahvast Hirveparki. Aga sellest on juba küllalt kõneldud.

Koolis järgnes meie kursuse poistele vali noomitus, kuid erutav, meeleolukas ja seikluslik algus pöörangu-aastale oli antud.